

ANTONI ŚMIESZEK.

Dynastia Tantalidów na tronie chettyckim.

Krółów chettyckich znamy już dziś po imieniu wcale pokaźny szereg, bo aż 19-stu. Według zestawienia, które daje Fr. Hrozný, Boghazkői-Studien, zeszyt 5 (z roku 1920) str. 53, następowali oni po sobie w takim porządku:

Tlabarnaš¹⁾, około 1580 przed Chr.
Ḫattušiliš I
Muršiliš I
Hantê/iliš
Zidantaš
Ammunaš
Ḫuzzijaš
Telibinuš
[luka ?]
Tuthalijaš I²⁾
Ḫattuš liš II
Šuppiluliuma, około 1390 przed Chr.
Arnuvandaš I
Muršiliš II
Muvattališ³⁾
Urhi-Tešupaš
Ḫattušiliš III, około 1290 przed Chr.
Tuthalijaš II

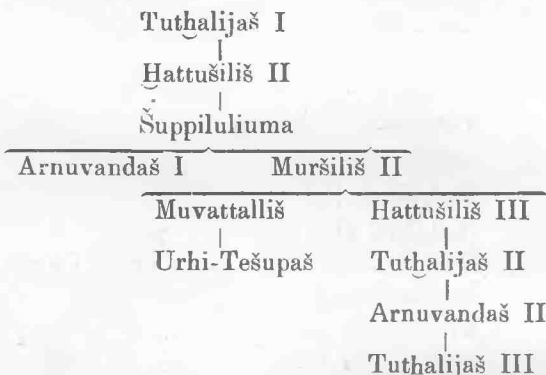
¹⁾ Imię to, mające w nagłosie specjalny chettycki dźwięk *tl* (zob. o nim wyżej na str. 145 i nast.), pisane bywa w tekstach klinowych z Boghazkői bądź *Labarnaš* bądź *Tabarnaš*.

²⁾ Pisane także *Dudḫalijaš*, gdyż język chettycki (jak i inne jęmn pokrewne) nie odróżnia wyraźnie tenuis od mediae.

³⁾ Kontrahowane czasem w Muttalliš; *-uwa-* dało *-u-* jak *-ija-* > *-i-* w *hantezzijaš* || *hantezziš* „pierwszy”.

Arnuvandaš II
Tuthalijaš III

Lista powyższa dzieli się na dwie nienależące do siebie grupy: pierwszą, w obrębie której stosunki genealogiczne nie są jeszcze należycie wyświecone, sięga aż do Telibinuša włącznie, druga rozpoczyna się od Tuthalijaša I-go i obejmuje wszystkich jego następców aż do ostatniego. Królowie tej drugiej grupy są pomiędzy sobą napewno spokrewnieni, to znaczy pochodzą wszyscy napewno z jednego rodu i stanowią jedną dynastję, której protoplastą i założycielem był Tuthalijaš I. Wynika to z rodowodu jego imiennika Tuthalijaša II-go, który w jednym ze swych napisów mianuje siebie „[synem] Hattušila (III-go)... [wnukiem] Muršila (II-go)... [potomkiem] Tuthaliji (I-go), wielkiego króla, [króla kraju] Hatti“ (Hrozný, lc. str. 53 u dołu). Wobec tego dynastję tę możemy bez wahania nazwać dynastją Tuthalijaša. Genealogja jej, obejmująca 11-stu „wielkich królów“ chettyckich, rezydujących przez dwa wieki (XIV-sty i XIII-sty przed Chr.) w „srebrnym mieście“ Hattušaš¹⁾ przedstawia się następująco:

¹⁾ Nazwa Hattušaš pisana bywa czasami przez ideogram srebra KUBABBAR, z czego wynikałby wniosek, że po chettycku **hat*, a raczej może **hattu* znaczyło „srebro“ (zob. o tem O. Schroeder i G. Möller, OLZ, 18 [1915] kol. 5–6 i 78–80). Hattušaš uważam za przymiotnik, utworzony od **hat* za pomocą sufiksu *-uša-* wzgl. od **hattu* za pomocą sufiksu *-ša-* = przedgreckie *-σο-ς* w *‘Αλικαρνησσός, Λυρνησσός, Σαγαλασσός* etc. Co się tyczy formacji, to chettyckiemu *hattu-ša-š* najlepiej odpowiada nazwa kilikijskiego miasta *Ταρός*, którą wyprowadzam z **taru-ša-š*, gdzie *taru* jest proto-chettycką nazwą boga *tarku* lub *tarhu* (E. Forrer, ZDMG, 76 [1922] str. 236 no. 1). Jak więc **taru-ša-š* > **taršaš* = *Ταρός* było „miastem boga Taru (*Tark/hu*)“, tak *hattu-ša-š* oznaczało — zdaniem mojem — „miasto srebra“ czyli „miasto srebrne“.

Hattušiliš II, syn Tuthalijaša I-go i ojciec wielkiego Šuppiluliumy, (ten ostatni jest — jak wiadomo — właściwym twórcą potęgi chettyckiej) nazywa się w jednym z tekstów¹⁾ „człowiekiem z Kuššar, królem wielkim, królem kraju Hatti“, czego nie można chyba rozumieć inaczej jak tylko w ten sposób, że Kuššar było jego miastem rodzinnem, czyli że stamtąd właśnie wiodła swój ród dynastia, założona przez Tuthalijaša I-go. Było to — jak się zdaje — jedno ze znaczniejszych miast państwa chettyckiego, gdyż przebywali w niem czasami nawet sami „wielcy królowie“ i to już nawet królowie pierwszej z dwóch powyżej rozróżnionych grup. Dowodzi tego jeden krótki, lecz niestety trochę niejasny tekst akkadyjski²⁾, który opowiada, iż „gdym wielki król Tabarna zachorował(?) w mieście Ku(?)-uš-šar“, to naznaczył następcą tronu swego syna Muršila. Z tego wynikałoby, że „wielki król“ Tlabarnaš (bo o nim jest tu chyba mowa) przebywał pod koniec swego życia w mieście Kuššar (o ile notabene należy tu faktycznie czytać „Kuššar“, co nie jest, niestety, całkiem pewne), że więc to miasto było może jedną z jego rezydencyj, może nawet drugą (dawniejszą?) obok Hattušaš stolicą państwa. Tuthalijaš I, którego syn mianuje się wyraźnie „człowiekiem z Kuššar“, był zapewne, przedtem nim zasiadł na stolcu wielkokrólewskim, lokalnym władcą tego miasta, to znaczy jednym z tych licznych feudalnych dynastów państwa chettyckiego, którzy uznawali nad sobą zwierzchniczą władzę „wielkiego króla“. Zająwszy następnie sam, dzięki tym czy innym okolicznościom, których na razie nie znamy, najwyższe w państwie stanowisko, Tuthalijaš przeniósł oczywiście swą rezydencję z prowincjonalnego Kuššaru do stolicy państwa Hattušaš, gdzie odtąd 10-ciu jego potomków panowało po kolei z górą 200 lat. Ale syn jego Hattušiliš II pamięta jeszcze dobrze i wcale się tego nie wstydzi, iż przedtem nim został „królem wielkim, królem kraju Hatti“, był poprostu „człowiekiem z Kuššar“. Tak samo miała się rzecz prawdopodobnie i z jego ojcem Tuthalijašem I. I on również był niegdyś tylko „człowiekiem z Kuššar“, a potem dopiero został „wielkim królem kraju Hatti“.

Że to miasto Kuššar, rodowe gniazdo dynastji Tuthalijaša, Hattušila i Šuppiluliumy, leżało gdzieś w Azji Mniejszej, to nie ulega

¹⁾ Prw. Fr. Hrozný. *Boghazköi-Studien*, zeszyt 3-ci (Lipsk 1919) str. 94 i nast.

²⁾ Hrozný. *Boghazköi-Studien*, zeszyt 5-ty (z roku 1920-go) str. 50.

chyba najmniejszej wątpliwości. Zachodzi tylko pytanie, w jakiej mniej więcej okolicy. A więc przedewszystkiem: czy na wschodzie czy na zachodzie półwyspu? Nad kwestją tą chciałbym się właśnie zastanowić w niniejszym artykule i, jakkolwiek wyda się to może, na pierwszy rzut oka, nieco dziwnem, za punkt wyjścia, mogący nam posłużyć do rozstrzygnięcia tego problemu, biorę imię króla Šuppiluliumy. Uważam bowiem, iż pozostaje ono w bliskim związku z kwestją lokalizacji miasta Kuššar.

Końcowe *-uma* w *Šuppiluli-uma* jest — zdaniem mojem — identyczne z tym sufiksem *-ima* wzgl. *-ime*, który spotykamy w znanych imionach chettyckich *Indil(i)-ima* i *Tur-ku-u(?)-tim(?) -me* (o tem ostatniem zob. np. Ed. Meyer, Reich und Kultur der Chetiter, Berlin 1914, str. 133 i nast.). Ponieważ *Tur-ku-u(?) -tim(?) me* pojawia się później w szacie greckiej jako *Ταρκονδημος*, gdzie *-δημος* trzeba oczywiście policzyć na karb greckiej etymologii ludowej, przeto rekonstruować należy je zapewne jako **tarkunt/d-i/uma*¹⁾. W drugiej części tego wyrazu mielibyśmy — powtarzam — to samo *-i/uma*, które się pojawia w *Indil(l)-ima* i *Šuppiluli-uma*, w części zaś pierwszej widzę imię znanego boga *Tark/hunt/d* lub *Tark/hunt/d aš*²⁾, który razem z Šantaš'em (u Greków *Σάνδης* lub *Σάνδων*) czczony był — jak wiadomo — głównie na południu Azji Mniejszej, zwłaszcza w Kilikji. Przypominam pochodzące z tych okolic imiona własne *Ταρκονδας, Τρακονδας, Τροκονδας, Τερκανδος, Ταρκονδαρι, Ταρκονδιστος* etc.; (prw. ich zestawienie u J. Sundwalla, Die einheimischen Namen der Lykier, Klio, elftes Beiheft, [1913] str. 214 i nast.). Tu również należy bezwątpienia luwijskie imię *Tarhuntiššaš*, znaczące zapewne „Tarchunt-owy“. Sufiks *iššaš* jest w niem — jak sądzę — ten sam, co *ισσο-ς* w *κυπάρ-ισσο-ς* „(krzew) cypryjski“³⁾. Prw. też takie przedgreckie nazwy geograficzne jak *Πεδυηλισσός, Παμισός, Ιλισός, Κηρισός* etc. E. Forrer, ZDMG, 76 (1922) str. 218 objaśnia wprawdzie imię *Tarhunt-iššaš* nieco inaczej, ale znaczenie nadaje mu ostatecznie to samo („Mann des Tarhund“).

¹⁾ Pismo klinowe, używane w Azji Mniejszej, nie odróżnia *tenues* od *mediae* (a więc np. *t* od *d*), wymiana zaś *u* na *i* jest w językach grupy chettyckiej (podobnie jak w elam.) bardzo pospolita; zob. o tem powyżej na str. 160.

²⁾ W luwijским pisane raz *Tar-hu-un-za* (E. Forrer, ZDMG, 76 [1922] str. 218) to znaczy **tarhunts* powstałe zapewne z **tarhuntas*. Co do obecności *k* || *h* (w *Tark/hunt/d-*) zob. wyżej str. 170 oraz prw. *Tarku* || *Tarhu* = *Τάρκων* || *Τάρχων*.

³⁾ Prw. P. Kretschmer, Einleitung in die Altertumswissenschaft² hrgb. von A. Gercke u. Ed. Norden, I Bd. 6 Heft (1923) str. 74.

W każdym razie imię to, czy je objaśnimy w ten czy inny sposób, wyraża niezawodnie, iż człowiek, który je nosił, pozostawał w pewnym (i to oczywiście przyjaznym) stosunku do boga Tarhunta. Taki sam stosunek wyraża — zdaniem mojem — także i imię **tarkund-i/uma*, zachowane (co prawda niewyraźnie) w klinowej szacie jako *Tar-ku-u(?)-tim(?)-me* i zmienione później przez Greków w *Ταρκουν-δημος*, gdyż grecka etymologia ludowa widziała w jego drugiej połowie grecki wyraz *δημος*, wyobrażając sobie zapewne, iż jest to imię utworzone podobnie jak *Ἀριστὸ-δημος*. *Εὐθὺς-δημος*, *Νικὸ-δημος* etc. Jeżeli **tarkund-i/uma* znaczyło, dajmy na to, „ulubieniec (lub czciciel) boga Tarhunda“, to imię *Šuppiluli-uma*, utworzone w taki sam sposób, za pomocą tego samego elementu *-uma*, wyrażało — według wszelkiego prawdopodobieństwa — iż człowiek, który je nosił był ulubieńcem lub czcicielem bóstwa zwanego **šuppiluli*. Imię to rozkładam na *šuppil-uli* i widzę w drugiej jego części ten sam sufix, oznaczający przynależność lub pochodzenie, o którym mówiłem powyżej na str. 157 n., część zaś pierwszą tj. **šuppil(a)-* identyfikuję z nazwą góry *Σίπιλος*. Ponieważ — jak to już kilkakrotnie zaznaczyłem (zob. wyżej str. 160) — w językach mniejszoazjatyckich różnica między *u* a *i* była nieznaczna (widocznie *u* brzmiało w nich jak *ü* i, jako takie, łatwo przechodziło dialektycznie w *i*), przeto chett. **šuppil(a)-* mogli Grecy bardzo łatwo oddać przez *Σίπιλος*, zwłaszcza że ich etymologia ludowa, która wszystkie wyrazy obce starała się — jak wiadomo — tłómaczyć po swojemu, widziała w tej nazwie grecki wyraz *πόλη*. Inaczej mówiąc, pierwotną mniejszoazjatycką nazwę **Συπιλος*, w której pierwsze dwie samogłoski brzmiały do siebie podobnie, zmienili Grecy w *Σίπιλος* pod wpływem takich czysto greckich wyrazów, złożonych z *πόλη*, jak np. *δί-πιλος*, *ἐκατόμ-πιλος*, *Θερμο-πόλι* etc.

Wiadomo, iż główna mniejszoazjatycka bogini Kybele, zwana także *Mā*, *Δᾶ*, *Μήτηρ*, *Δᾶ-μήτηρ* (*Δημήτηρ*), *Μήτηρ θεῶν* lub *Μήτηρ μεγάλη* (*Magna mater*), czczona była specjalnie na górach i w grotach skalnych i że miała liczne przydomki i nazwy od różnych miejsc swego lokalnego kultu, zwłaszcza zaś od poświęconych jej gór, a więc np. *Ἰδαία* (*mater deum magna Idaea*), *Δυνδυμηνή* (*Δυνδυμία*, *Δυνδυίς*), *Ἄγδιστis* (od góry *Ἄγδος*), *Ἀσπορδηνή* (od *Ἀσπορδηνὸν ὄρος*), *Ὀλυμπηνή* (od myzyjskiego Olimpu) itd. Na górski kult tej bogini wskazują również i takie jej poetyckie epitheta jak *ὄρεια*, *ὄρεστέραι*, *ὄρειανής* i *ὄρεσ(σ)νόμος*. Stąd też prawdopodobnie pochodzi

także i główna jej nazwa Κυβέλη, pozostająca zapewne w związku z mniejszo-azjat. wyrazem Κόβελα = ἔρη Φρυγίας καὶ ἄντρα καὶ θάλαμοι (Hesych)¹⁾.

Jednym z najważniejszych miejsc lokalnego kultu Kybeli była — jak wiadomo — właśnie góra Σίπυλος, gdzie do dziś dnia zachował się jej bardzo starożytny prymitywnie wykonany posąg skalny, pochodzący jeszcze z czasów chettyckich (Μητροῦς θεῶν ἀρχαϊότατον ἀπάντων ἀγαθία, Pausan. III. 22. 4). Od tej góry właśnie i od tego być może posągu otrzymała ona przydomek, (Μήτηρ) Σιπυληνή, co jest — zdaniem mojem — tylko greckiem tłumaczeniem jej dawnej chettyckiej nazwy *šuppil-uli, zachowanej nam właśnie w imieniu króla Šuppil-uli-uma.

Ponieważ sufiks -ηνή (-ηνοί) wzgl. -ανή (-ανοί), pojawiający się specjalnie często właśnie w geograficznych i etnograficznych nazwach mniejszo-azjat., został prawdopodobnie zapożyczony przez Greków z tubylecznych języków Azji Mniejszej (a więc z języków grupy chettyckiej) i ponieważ w tych językach sufiks *-āni lub *-āna spełniał tę samą zupełnie funkcję, co sufiks -uli, -ili, gdyż oba tworzyły jednakowo przymiotniki, wyrażające przynależność lub pochodzenie (o czym zob. wyżej na str. 157 n.), przeto możliwe jest także, iż gr. Σιπυληνή oddaje właściwie nie wprost chett. *šuppil-uli, lecz raczej chett. *šuppil-āni/a, które byłoby równouprawnioną obocznością formy *šuppil-uli.

Czy tak, czy owak, imię króla Šuppil-uli-uma, utworzone w podobny sposób (za pomocą tego samego elementu -uma) jak chett.

¹⁾ Cudzoziemskie *u* oddają Grecy — jak wiadomo — bądź przez ὕ φιλόν bądź przez ὄ μικρόν. Stąd κοβελ- (w Κυβέλ-η) obok κοβελ- (w κόβελ-α). Jeżeli κόβελα oznacza ἔρη καὶ ἄντρα, to bogini, czczona na górach i w górskich jaskiniach, zwała się w Azji Mniejszej pierwotnie zapewne *kubel-i/uli (z tym samym sufiksem, co w *šuppil-uli i w wielu innych przymiotnikach, oznaczających przynależność lub pochodzenie). Ta mniejszo-azjat. nazwa *kubel-i/uli znaczyła więc napewno tyle co (Μήτηρ wzgl. θεᾶ) ἑρσα lub ἑρσετέρα. Grecy oddali *kubel-ili najpierw — jak przypuszczam — przez *Κοβελ-ελ-ᾶ (jak o = u tak ε = i), a potem skrócili je haplogogenicznie (upraszczając dwa -ελ-ελ- w jedno -ελ-) w Κυβέλ-η.

A może haploglja ta dokonała się już przedtem, w językach mniejszo-azjatyckich? Nazwa *kubel-i/uli może pochodzić z dawniejszego *kupil-i/uli (utworzonego zupełnie taksamo jak *šupil-i/uli), to zaś *kupil-ili mogło już na gruncie mniejszoazjat. skrócić się haplogogenicznie w *kupili, które Grecy słyszeli później jako *kubele (gdyż w Azji Mniejszej *i* brzmiało bardzo podobnie do *e*, tak jak *u* podobnie do *o*) i oddali przez Κυβέλ-η.

**tarkund-i/uma* = Ταρκονδ ημος (pojmowane przez Greków jako Ταρκον δημος) = *tar-ku u(?)-tim(?)-me*, nie może — zdaniem mojem — oznaczać nic innego jak tylko: „bogini sipyleńskiej ezciciel (ulu-bieniec, pupil)“ lub coś podobnego.

Człowiek, któremu takie nadano imię, musiał się napewno urodzić gdzieś w niedalekiej odległości od góry Sipylu, gdyż lokalny kult bogini sipyleńskiej, którego centrem była ta góra, nie sięgał chyba zbyt od niej daleko. Ponieważ *Šuppil-uli-uma* był synem Hattušila II go, a ten pochodził z miasta Kuššar, więc z kolei nasuwa się przypuszczenie, iż miasto to leżało właśnie gdzieś w pobliżu góry Sipylu.

Najważniejszym i najstarszym miastem tej okolicy było — jak wiadomo — Sardes, późniejsza stolica królów lidyjskich i satrapów perskich. Otóż jeden z późnych autorów greckich (a raczej już niemal bizantyjskich), antykwaryusz Ioannes Lydus, żyjący w VI wieku po Chr., przekazał nam w swej rozprawie Περί μηνών (De mensibus) ciekawą wiadomość, zaczerpniętą od historyka lidyjskiego Xanthosa, — wiadomość tej treści, iż nazwa dawnej stolicy lidyjskiej, τῆς Λυδῶν βασιλίδος πόλεως, brzmiała bądź Sardes bądź Ksuaris: Σάρδιον γὰρ αὐτὴν καὶ Εὐάριον ὁ Ἐάνθος καλεῖ (Io. Lydus, De mensibus III 14 = Fragm. histor. graec. IV 629).

Xanthos lidyjski, żyjący jako starszy współczesnik Herodota, w V wieku przed Chr. i będący — jak na to wskazuje imię jego ojca Kandaulesa — z pochodzenia Lidyjczykiem, był zapewne z dziejami swego rodzinnego kraju obznajomiony lepiej niż ktokolwiek inny. To też słusznie uchodził w oczach Greków za historyka Lidji κατ' ἐξοχὴν, a jego po jońsku napisane Λυδικὰ za główne i najważniejsze dla jej dziejów źródło, z którego obficie czerpali wszyscy późniejsi autorzy, piszący o rzeczach lidyjskich, począwszy od ojca historii, Herodota, aż do Nikolaosa Damasczeńskiego, który żył w epoce Augusta. Niestety, Xanthosowe Λυδικὰ znane były późniejszym nie tyle w oryginale (który zresztą z biegiem czasu zupełnie zaginął), ile raczej w przeróbkach i excerptach. Między innymi, zrobił z nich wyciąg, w epoce aleksandryjskiej, historyk Menippos, a niektóre ich partje przerobił i za swoje podał jakiś Dionizjos, prawdopodobnie ów znany fałszerz Skytobrachion. Przy takim stanie rzeczy, należy się liczyć z tem, iż w pierwotny oryginalny tekst Xanthosa mogła a nawet musiała wśliznąć się z biegiem czasu niejedna pomyłka i niedokładność. Najłatwiej oczywiście było

o to przy lidyjskich (i wogóle mniejszo-azjatyckich) imionach własnych i nazwach geograficznych, gdyż te, jako wyrazy obce, musiały dla excerptorów i kopistów greckich przedstawiać z natury rzeczy więcej przy przepisywaniu trudności, niż reszta tekstu, napisana po grecku.

Jeżeli więc Ioannes Lydus zapewnia nas, że według Xanthosa Sardes zwało się także (tj. zapewne przedtem) $\Xi\upsilon\acute{\alpha}\rho\iota\varsigma$, to my, uwzględniając późniejsze losy Xanthosowych $\Lambda\upsilon\delta\iota\alpha\kappa\acute{\alpha}$, możemy śmiało przypuścić, iż nazwa $\Xi\upsilon\acute{\alpha}\rho\iota\varsigma$ = *Ksuaris* została w ten czy inny sposób przekręcona z dawniejszego **kusaris*, czyli, że w pierwotnym autentycznym tekście Xanthosa było w danym miejscu nie *Ksuaris* lecz *Kusaris*. To ostatnie zaś jest — podług mnie — niezem innym jak dawnem chettyckim *Kuššar* z dodaną (może dopiero przez samego Xanthosa) grecką końcówką *-is*, tą samą zapewne co w jońskie formie $\Sigma\acute{\alpha}\rho\delta\iota\varsigma$ (obok jon. $\Sigma\acute{\alpha}\rho\delta\iota\epsilon\iota\varsigma$ i att. $\Sigma\acute{\alpha}\rho\delta\epsilon\iota\varsigma$). Herodot odmienia — jak wiadomo — $\Sigma\acute{\alpha}\rho\delta\iota\varsigma$, $\Sigma\alpha\rho\delta\iota\omega\nu$, $\Sigma\acute{\alpha}\rho\delta\iota\sigma\iota$ $\Sigma\acute{\alpha}\rho\delta\iota\varsigma$ i tych samych form używał prawdopodobnie także i Xanthos, który przecież pisał tem samem narzeczem jońskim, co i Herodot.

W ten sposób dochodzimy do równania: $\Xi\upsilon\acute{\alpha}\rho\iota\varsigma$ = *Ksuaris* = *Kusaris* = *Kuššar* = $\Sigma\acute{\alpha}\rho\delta\iota\epsilon\iota\varsigma$. Z tego zaś wynika, iż Hattušiliš II-gi „człowiek z *Kuššar*, król wielki, król kraju Hatti“ i jego syn *Šuppil-ulī-uma* „czciciel (czy ulubieniec) bogini *Šuppil-ulī* (= $\Sigma\iota\pi\omega\lambda\eta\gamma\acute{\eta}$)“ pochodzili obaj właśnie z miasta Sardes (przypominam, że w mieście tem istniała niegdyś świątynia Kybeli, i to prawdopodobnie Kybeli Sipyłeńskiej). Sardes było więc gniazdem rodowem tej potężnej dynastji królów chettyckich, której genealogję podałem powyżej.

Założycielem tej dynastji był — jak już wiemy — ojciec Hattušila II-go, Tuthalijaš I-szy. Ponieważ grupa *-ija-* ściąga się w chettyckim czasami w *-i-* (prw. *hantezziijaš* obok *hantezziš* „pierwszy“¹⁾); ponieważ dalej w językach mniejszo-azjat. (jak i w elam.) *n* przed spółgłoską (zwłaszcza przed zębowa *t, d, s*) bywa słabo artykułowane i z tego powodu w piśmie często zupełnie pomijane²⁾,

¹⁾ Również i grupa *-uwa-* daje czasami *-u-*, jak wskazuje imię *Muwattalliš*, pisane także *Muttalliš*.

²⁾ Zob. o tem wyżej na str. 162, oraz prw. przedgreckie imię $\tau\upsilon\nu\delta\acute{\alpha}\rho\epsilon\omega\varsigma$ || $\tau\upsilon\tau\acute{\alpha}\rho\epsilon\omega\varsigma$ (także $\tau\iota\tau\acute{\alpha}\rho\epsilon\omega\varsigma$), które pochodzi — zdaniem mojem — z chett. **ti|umta-rāwa-* i utworzone jest podobnie jak imię znanego władcy kraju Arzawa, *tar-hu-un-da-ra-ba* (prw. Knudtson-Weber, Die El-Amarna-Tafeln [Vorderasiat. Bibliothek, Lipsk 1915] str. 1075). Fonetyczny rozwój drugiej części złozenia był

i ponieważ nakoniec w klinach chettyckich znak *u* wyraża często samogłoskę *o*, przeto, uwzględniając to wszystko, możemy imię pisane po chettycku *Tuthalijaš* pojmować bez żadnej trudności jako *tunthalijaš* = *tunthališ* = *tonthališ*. Jak chettyckie imię *Muršiliš* oddali Grecy przez *Μουρωλος*, tak chett. **tonthališ* przechowało się u nich w formie *Τάνταλος*. Oczekiwalibyśmy wprawdzie raczej **Τόνθζλος*, ale wiadomo przecież, iż w oddawaniu imion i nazw obcych Grecy nie odznacali się nigdy wielką ścisłością, owszem przeciwnie. Przykładów na to mamy bardzo wiele.

Historycznym pierwowzorem mitycznego Tantalą był więc król chettycki *Tuthalijaš I*, ojciec *Hattušila II-go* i dziadek wielkiego *Šuppiluliumy*, protoplasta i założyciel potężnej dynastji, która przez dwa z górą wieki (XIV-sty i XIII-sty przed Chr.) rządziła państwem wielko-chettyckim, obejmującym całą Azję Mniejszą i sięgającym aż do Syrii i Mezopotamji. Dynastja ta — jak to powyżej starałem się wykazać — pochodziła z zachodniej Azji Mniejszej z okolic góry Sipyłu i rezydowała początkowo w mieście *Sardes*, zwanem podówczas *Kuššar*, a później dopiero, od *Tuthalijaša I-go* począwszy, zajęła wielkokrólewski tron w *Hattušaš*. Podanie greckie, które mitycznego Tantalą lokalizuje właśnie w okolicach Sipyłu, a jego córkę, *Niobę*, zamienioną w kamień, utożsamia nawet ze znajdującym się na tej górze skalnym posągim *Sipyłeńskiej bogini*, sięgającym faktycznie czasów chettyckich, — podanie to potwierdza znakomicie moje przypuszczenie co do takiego właśnie pochodzenia dynastji *Tuthalijaša*, którą wobec tego możemy — jak sądzę — nazywać odtąd słusznie dynastją *Tantalidów*.

Jest rzeczą wysoce prawdopodobną, iż wasalne państewko *Tuthalijaša I-go* (przedtem nim został wielkim królem chettyckim) obejmowało całą dolinę rzeki *Hermos*, na wschód i na zachód od *Sardes*, sięgając w tym drugim kierunku napewno aż do morza *Egejskiego*, a nawet i na niektóre wyspy przybrzeżne, zwłaszcza na *Samos* i *Lesbos*¹⁾, że więc należały doń napewno oba główne miasta tej okolicy, tj. zarówno *Sardes*, u stóp *Tmolu*, jak i *Magne-*

tu następujący: chett. **-rāba* > **-rāwa* (przejście interwokal cznego *-b-* w *-w-* jest w językach chett. rzeczą zwykłą) > gr. **-ρη(Ρος)* > *-ρεως* (metathesis quantitatis). Prw. też mniejszo-azjat. (chett.) imię *Πανθά-ρεως* obok *Πανθά-ρεος* i *Πάνθα-ρος*.

¹⁾ Są w mitologii wzmianki, wskazujące na związek Tantalą z tą ostatnią wyspą.

zja, u stóp Sipyłu. Jeżeli tradycja grecka lokalizuje Tantala tylko w okolicach Sipyłu, a nie mówi nam już nie o jego panowaniu w Sardes, to wytłómaczyć można to — zdaniem mojem — w ten sposób, iż Grecy, przybywający do Azji Mniejszej od Morza Egejskiego (przez Cyklady i Sporady), poznali oczywiście najpierw nadbrzeżną strefę półwyspu (a więc w danym wypadku najpierw okolice Smyrny, Sipyłu i Magnezji), podczas gdy wiadomości o Sardes, które leżało znacznie dalej od wybrzeża, w głębi lądu, przedostały się do nich dopiero wtedy, gdy w mieście tem rezydowali już królowie lidyjscy, których bliższe dzieje zdążyły tymczasem zaćmić zupełnie pamięć o poprzednim panowaniu Tuthalijaśa Tantala także i w tych okolicach.

W jaki sposób powstały znane podania o zbrodniach Tantala i jego potomków, trudno nam dzisiaj odgadnąć. Być może, iż dał do nich impuls cały szereg ohydnych mordów, dokonanych w rodzinie królów chettyckich poprzedniej dynastji. Z napisów klinowych, znalezionych w Boghaz-köj dowiadujemy się mianowicie, iż kilku poprzedników króla Telibinuśa, po którym niedługo nastąpił Tuthalijaś I-y (mityczny Tantal) zginęło śmiercią gwałtowną wskutek rodzinnych waśni, spisków i rewolucyj pałacowych, przyczem mordowano zwykle nietylko samego króla, ale także i całą jego rodzinę, nie oszczędzając już nietylko jego dorosłych synów, ale nawet i nieletnich wnuków¹⁾. Podania późniejsze przeniosły te zbrodnie, z tych czy innych powodów, na Tantala i jego syna Pelopsa, zwłaszcza zaś na synów Pelopsowych, Atreusa i Thyestesa, i w ten sposób powstała z biegiem czasu krwawa historia tragicznego rodu Tantalidów i Pelopidów, z którym mitologia grecka połączyła następnie nawet czysto achajskie postacie Agamemnona i Menelaosa.

Warto może zwrócić w tym związku uwagę, iż jeden z tekstów klinowych z Boghaz-köj wymienia, w epocce — jak się zdaje — blizkiej Tuthalijaśowi, jakiegoś króla Pijuštiśa (zob. Fr. Hrozný, Bo. St. 5. str. 52 u dołu). Czyżby ten Pijuštiś był historycznym prototypem mitycznego Thyestesa?

Uwzględniwszy właściwości klinowej ortografji tekstów chettyckich, moglibyśmy imię *Pijuštiś* pojmować jako **Pejušteś* (jak

¹⁾ Zob. o tem Fr. Hrozný, Boghazköi-Studien, zeszyt III-ci (Hethitische Keilschrifttexte aus Boghazköi, Lipsk 1919), str. 90—94 i Boghazköi-Studien, zeszyt V-ty (z roku 1920) str. 49—52.

Tittiš = *Tetteš*), to zaś łatwo mogło być przy zapożyczeniu przedstawione w **Puješteš*, co po grecku dałoby **Πυέστης*. Dlaczego Grecy zmienili **Πυέστης* na *Θυέστης*, trudno oczywiście powiedzieć. Być może, iż odegrała w tem rolę jakaś etymologja ludowa, dajmy na to następująca:

Imię *Πυέστης* wyglądało dla Greków tak, jakby było utworzone od *πύος*, *πύεος* „zgnilizna, zgniła ropa (wrzodu)“, (co do formacji prw. *Ῥέστης* od *ῥρος ῥρεος* „góra“), znaczyło więc, w greckim rozumieniu, mniej więcej tyle, co *πύδης* „gnijący, śmierdzący“. Oczywiście, że takie imię było dla bohatera podaniowego wysoce niepoetyczne i, jako takie, zupełnie nieodpowiednie. Dlatego etymologja ludowa grecka, ze względów — że tak powiem — estetycznych, zmieniła **Πυέστης* na *Θυέστης*, odniósłszy je nie do *πύος*, *πύεος* „pūs, pūris“, lecz wręcz przeciwnie, do rymującego z tem ostatniem *θύος*, *θύεος* „tūs, tūris“, czyli — innemi słowy — zamiast *πύδης* „śmierdzący“ nadała mu znaczenie *θύδης* „pachnący“. Mielibyśmy tu w takim razie jeden z ciekawych przykładów tak zwanych formacji rymowanych (*Reimbildungen*), które w twórczości językowej różnych narodów niejednokrotnie spotykamy.